

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

**ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПРАВНИ НАУКИ“**

ДОРОТА СТРУС

**ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА СИСТЕМАТА НА
ЕКОЛОГИЧНОТО ПРАВО В ПОЛША СЛЕД ПРИЕМАНЕТО В
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за придобиване на научна степен „доктор на науките“
Професионално направление
3.6. "Право"
Докторска програма „Международно право и международни отношения“

ВАРНА 2022

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

**ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПРАВНИ НАУКИ“**

ДОРОТА СТРУС

**ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА СИСТЕМАТА НА
ЕКОЛОГИЧНОТО ПРАВО В ПОЛША СЛЕД ПРИЕМАНЕТО В
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за придобиване на научна степен „доктор на науките“
Професионално направление
3.6. "Право"
Докторска програма „Международно право и международни отношения“

Рецензенти:

проф. д-р Христина Тодорова Балабанова
проф. д.н. Мария Нейкова Кънева
проф. д.ю.н. Георги Петров Пенчев

ВАРНА 2022

Дисертацията с обем от 254 страници се състои от въведение, 4 глави, заключение и библиография. Библиографията се състои от 220 източника, в т.ч. 42 нормативни актове, 35 нормативни актове на ЕС, 13 решения от съдебната практика, 26 акта от международното право.

Публичната защита ще се проведе на открито заседание на научното жури на 10.03.2022 г. от 10:00 ч. в Заседателната зала на Ректората на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Материалите по защитата са достъпни в кабинет 204 във ВСУ „Черноризец Храбър” и на сайта www.vfu.bg, Раздел „Докторанти”.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Въведение

Необходимостта да се постигне компромис между процесите на интензивно икономическо развитие и екологията е предизвикателство, пред което е изправена всяка съвременна държава. Икономическото развитие, предизвикано от индустриалната революция, води до значително потребление на суровини на Земята, което води до появата на нарушени екосистеми и много негативни промени в околната среда¹. Появилите се през втората половина на XX век последици за околната среда от екстензивния икономически растеж, доведоха до осъзнаването, че процесите на възстановяване на природните ресурси са много по-бавни от динамиката на тяхното потребление и постепенно разрушаване на равновесието. Прекомерната и неконтролируема човешка намеса в преобразуването на съществуващите ресурси налага необходимостта от преориентиране на досегашната държавна политика, включително предприемане на законодателни мерки, осигуряващи прилагането и последователното реализиране на идеята за устойчиво развитие. Трябва да се подчертае, че концепцията за правна защита на околната среда в Полша, както и в международен план, се заражда в резултат на няколко събития. От ключово значение е докладът, публикуван през юни 1969 г. от генералния секретар на ООН У Тан: "Човекът и неговата околната среда". Международната конференция в Стокхолм, проведена под егидата на ООН през юни 1972 г., също беше от особено значение. Първоначално обаче правната защита на околната среда е свързана със законодателството за опазване на природата. Първият полски закон за защита на природата е приет на 10 март 1934 г. и е свързан с консервативната тенденция за защита на природните ресурси. В началото на 30-те години на XX век се появяват нови теории (концепции), институционални начала² и предложения за нови концепции, разработени от учени и активисти на природозащитни движения от онова време³.

1 М. Петрас, Идея за устойчиво развитие, "Опазване на околната среда" 2009 г., стр. 1

2 Пример за важна институция за опазване на природата по онова време е Временната държавна комисия за опазване на природата, която има развита регионална структура, и Лигата за опазване на природата като обществена организация, работеща за опазване на природните ресурси.

3 Теоретичните концепции в областта на новите термини са представени от А. Воджичко (физиотаксис: под този термин се определя отношението на човека към природата, (А. Дзенчковски, Адам Воджичко, създател на науката за опазване на околната среда. 50 години физиотаксис [в:] J. Бабич, В. Грембецка, З.

Пробив в досегашните възгледи за правната защита на природата в полза на опита за разработване на концепция за защита на околната среда е мнението на един от най-изтъкнатите полски административни юристи и същевременно активист за защита на природата - В. Бжежински. В началото на 70-те години на XX в. той предлага тясна и широка формулировка на понятието: "човешка среда". В по-тесен смисъл човешката среда трябва да включва елементи, създадени от природата или преобразувани от човека. В широк смисъл: "човешката среда" обхваща всички компоненти на околната среда, включително тези, които са създадени от човека (т.е. работна и жизнена среда). Накрая той предлага подход към човешката среда, разбрана като съвкупност от природни елементи, повече или по-малко трансформирани от човека, които представляват така наречените биологични условия на човешкия живот. Това е така нареченото начало на развитието на научната концепция за опазване на околната среда. Това се отразява в създаването на първото министерство, което се занимава с опазването на околната среда (Министерство на управлението на земята и опазването на околната среда, което по-късно се трансформира в Министерство на администрацията, управлението на земята и опазването на околната среда)⁴). От решаващо значение е и изменението на правните разпоредби, съдържащи се в Конституцията на Полската народна република от 1952 г., след нейното изменение през 1976 г. За първи път конституционният законодател създава нормативна уредба за околната среда в контекста на задължението на държавата да осигури опазването и рационалното формиране на околната среда, която е национално благо, както и във връзка с правото и гражданския дълг да се използва околната среда и да се носи отговорност за нея⁵. Гореспоменатите разпоредби, които намериха своето правно основание в изменената Конституция на Народна република Полша, бяха важен принос към процеса на уточняване и окончателно оформяне на концепцията за опазване на околната среда в Полша. Кулминацията на тези дейности е приемането на Закона за опазване и оформяне на околната среда на 31 януари 1980 г. Приемането му отразява

Войцик, (ред.), Изследвания на историята на опазването на природата в Полша, Варшава 1985, стр. 65. В. Шафер на свой ред предлага управлението на горите и селското стопанство, управлението на водите, разширяването на транспортната мрежа, промишленото развитие, строителството на къщи и жилищни квартали да се контролират от гледна точка на интересите на защитата на природата и социалната хигиена (В. Шафер, Опазване на природата по отношение на социалната хигиена, ОР 1933, Годишник 13, стр. 15-23.).

4 Закон за създаване на кабинет на министъра на администрацията, териториалната икономика и опазването на околната среда от 28 май 1975 г. (ДВ № 16, т. 90).

5В. Радецки, Гражданско право към околната среда в Конституцията на Народна република Полша, Йелена Гора 1984

цялостен подход към проблемите на околната среда. Законодателят възприема концепция, която предполага пряко и изчерпателно регулиране на важни области на опазване на околната среда. Те са свързани с опазване на въздуха, опазване на зелената в градовете и селата, защита от шум, вибрации и радиация. Въпреки това, по отношение на защитата на земеделските и горските земи, защитата на растенията и животните, защитата на минералните залежи, защитата на водните ресурси и защитата на морската среда е приета рамкова концепция с препратки към конкретни разпоредби. В периода на системна трансформация, започнал през 1989 г. с разговорите на Кръглата маса, проблемите на опазването на околната среда се превърнаха във важен елемент от обществения дискурс. Това бе отразено в изготвянето на Протокола от кръглата маса на подгрупата по екология и започването на дискусията относно бъдещото изграждане на екологичното право с посочване на необходимостта от неговата кодификация. Както подчертава В. Радецки: "кодификацията" се е разбирала по-скоро като цялостно изменение на най-важните закони⁶. Периодът на политическа трансформация доведе до приемането на няколко ключови нормативни акта, а именно Закона за горите, Закона за опазване на природата и Наказателния кодекс, в който за първи път беше въведена глава: "Екологични престъпления"⁷. Трябва да се подчертае също така, че приемането на новата Конституция на Република Полша беше свързано с придаването на висок ранг и значение на проблемите на опазването на околната среда. Трябва да се добави, че законодателната дейност, предприета от началото на 90-те години на миналия век, се осъществява по време на подготовката на Полша за членство в Европейския съюз и подписването на Договора за присъединяване⁸. Пробив в развитието на правната концепция за опазване на околната среда е приемането на Закона за опазване на околната среда на 2 април 2001 г. Приемането му е свързано с т.нар. процес на европеизация на правото в областта на околната среда. Този процес не е свързан само с адаптирането и транспонирането на законодателството на Европейския съюз в областта на околната среда в националния правен ред. Освен това, и може би най-вече, то включва привеждане на националните политики и участници в управлението на

6В. Радецки, Правна защита на природата в Полша и Natura 2000, горско стопанство, лов и риболов, монографии, административно право, LexisNexis, Варшава 2014, стр. 170.

7 Наказателен кодекс от 6 юни 1997 г. (ДВ, бр. 88 от 1997 г., позиция 553), в глава XXII съдържа 8 члена, които съдържат две групи разпоредби. Първата се отнася за престъпления, свързани със замърсяване, отпадъци и радиация, а втората - за престъпления, свързани с природата

8 Европейският договор за присъединяване между Република Полша, от една страна, и Европейските общности и техните държави-членки, от друга страна, подписано на 16 декември 1991 г. (приложение към ДВ, бр. 11 от 1994 г., точка 38).

околната среда в съответствие с принципите и стандартите на политиката на Европейския съюз в областта на околната среда. Формирането на правния модел за опазване на околната среда в Полша първоначално се развива в посока на приемането на различни нормативни актове в областта на околната среда. Впоследствие, под влияние на законодателството на ЕС в областта на околната среда, бяха създадени нови правни институти, свързани, наред с другото, с отговорността за екологични вреди, административните инструменти за извършване на оценки на въздействието върху околната среда или функционирането на системата за управление на качеството на околната среда (EMAS).

Основната цел на съвременната държава е да създаде условия за социално и икономическо развитие, като същевременно зачита природната среда. Трябва да се отбележи, че докато икономическите и социалните въпроси отдавна представляват интерес за теоретичите, практиците и политиците, екологичните въпроси трудно навлизат в процесите на вземане на решения⁹. Последниците от глобалната екологична криза, като например изменението на климата, замърсяването на въздуха или загубата на биологично разнообразие, превърнаха концепцията за устойчиво развитие в единствената алтернатива, която позволява запазването на съществуващата природа, докато се преследва икономическо развитие. Предприетите опити за прилагането на новите концепции за опазване на околната среда както на международната сцена, така и на ниво Европейски съюз, също оказва влияние върху контекста на полската политика в областта на околната среда, особено що се отнася до формирането ѝ след присъединяването към Европейския съюз. Трябва да се има предвид, че сложният характер на екологичните проблеми се изразява в тяхното транснационално и трансгранично измерение, поради което е необходимо да се създаде всеобхватна и ефективна политика в областта на околната среда, за да се предотврати по-нататъшното ѝ разрушаване, особено имайки предвид гореспоменатата екологична криза. В продължение на много години екологичните въпроси са едни от най-важните фактори за икономическото развитие на Общността, а впоследствие и на Европейския съюз. Само добре планирани и координирани действия могат да предотвратят влошаването на състоянието на околната среда в резултат на разрастващата се промишленост, отразявайки се на функционирането на западноевропейските икономики и развитието

9М. Бурхард-Джюбинска, А. Женьца, Д. Джазга, Устойчиво развитие – естествен избор, Издателство на Университета в Лодз, Лодз 2014 (въведение).

на националното законодателство в областта на околната среда¹⁰. Процесите, свързани с политическата трансформация и най-вече с интеграцията на Полша в Европейския съюз, допринесоха значително за създаването на нов правен модел в областта на опазването на околната среда, който се стреми към хармонизиране с правото на ЕС в областта на екологията.

2. Актуалност на темата и причина за нейния избор

Съществуват няколко причини, поради които в настоящия труд се обсъжда ефективността на системата на законодателството в областта на околната среда в Полша след присъединяването към Европейския съюз. Реконструкцията на правния модел за опазване на околната среда в Полша беше продиктувана от необходимостта националното законодателство да се адаптира към законодателството на ЕС за опазване на околната среда в съответствие и при спазване на принципа на устойчивото развитие и като се вземат предвид нуждите на бъдещите поколения, особено в периода на бързо цивилизационно ускоряване, което води до увеличаване на екологичните заплахите (например изменението на климата и замърсяването на въздуха, проблемът със загубата на биологично разнообразие, постепенното намаляване на природните енергийни ресурси). Трябва да се отбележи, че горепосочените фактори определят формата на законодателството на ЕС в областта на опазването на околната среда и по този начин оказват влияние върху полския модел на опазване на околната среда, който трябва да отразява системните решения от институционален характер, въведени на ниво Европейски съюз с цел прилагане на принципите и приоритетите на политиката на ЕС в областта на опазването на околната среда.

На второ място, опитът, направен в настоящия дисертационен труд за оценка на ефективността на правната система за опазване на околната среда, е свързан с идентифицирането на ключови въпроси, които влияят върху понижаването на ефективността на законодателството в областта на околната среда. Те се отнасят до неясното и често неточно разпределение на компетенциите между органите на администрацията по опазване на околната среда и въвеждането на структурни и организационни решения, които водят до разводняване на компетенциите на органите на публичната администрация (например компетенциите на министъра на околната

10X. Валас, В. Валас, Процесът на създаване на политики на общността в Европейския съюз, Европейски институт, Лодз 1998, стр. 245-246.

среда и министъра на климата). Една от предпоставките, които намаляват ефективността на законодателството в областта на околната среда, е проблемът с транспонирането на екологичното законодателство на ЕС в националния правен ред. Това се отнася, наред с другото, до неспазване на сроковете за транспониране на разпоредбите на ЕС или липсата на актове, с които се транспонират директиви на ЕС.

На трето място, в литературата по темата има значителни пропуски, тъй като липсват монографии, които да се опитват да оценят ефективността на правната система за опазване на околната среда в Полша след присъединяването към Европейския съюз.

3. Цели на дисертацията

Основната цел на дисертационния труд е анализ на въздействието на интеграционните процеси върху формирането на правната система за опазване на околната среда след присъединяването към Европейския съюз в контекста на процеса на въвеждане и прилагане на екологичното законодателство на ЕС и формулиране на основните принципи, на които се основава правната система в областта на околната среда.

Специфичните цели са свързани с посочването и описанието на съществуващи решения, съдържащи се в Конституцията на Република Полша, допълнени от множество обикновени и специални законодателни актове във връзка с опазването на околната среда като цяло и в отделните сектори, включително преди всичко в контекста на транспонирането на законовите разпоредби на ЕС в областта на околната среда в националния правен ред. Важен въпрос, разгледан в дисертацията, е анализът на избрани решения на Съда на Европейския съюз, както и на решения на Конституционния съд и административните съдилища.

Втората цел, свързана с въпроса за оценка на ефективността на системата на екологичното законодателство, е да се посочи системното положение, както и обхватът на задачите и компетенциите на административните органи за опазване на околната среда, разположени на различни нива на организационната структура на държавата. Друга цел е да се направи опит да се оцени ефективността на съществуващите правни решения в контекста на правно-финансовите, социалните и икономическите инструменти, както и правните институции и тяхното влияние върху формата на националния правен ред в областта на опазването на околната среда. Важен проблем, който се анализира, е оценката на качеството на основните сектори на околната среда в Полша в сравнение с другите държави-членки. Европейски съюз. Този анализ установи

до каква степен ефективността на правните решения в областта на опазването на околната среда е повлияна от приоритетите на политиката на ЕС в областта на околната среда и от правните институции и инструменти в областта на околната среда.

4. Хипотези и изследователски въпроси

Ще бъдат проверени три изследователски хипотези

X 1: На първо място, правната система за опазване на околната среда в Полша след присъединяването към Европейския съюз се развива, което води, първо, до промени в съществуващото законодателство в областта на околната среда, и второ, до преориентиране на дейността на националния законодател към създаване на правен ред в областта на опазването на околната среда в съответствие и при спазване на основните принципи и приоритети на политиката на Европейския съюз в областта на околната среда, включително принципа на устойчивото развитие, принципа на високото качество на околната среда и принципа на премахване на замърсяването при източника и отговорността за екологични вреди.

X 2: Второ, системата на екологичното право изисква съгласуваност със законодателството на ЕС в областта на околната среда в контекста на правилното му транспониране, като се вземат предвид съществуващите приоритети на политиката на ЕС в областта на околната среда. Те включват превръщането на ЕС в ресурсно ефективна, зелена, конкурентоспособна и нисковъглеродна икономика със затворен цикъл. Проблемът с изменението на климата вследствие на глобалното затопляне е друго предизвикателство и поради това е важен приоритет на настоящата политика на Европейския съюз в областта на околната среда. Въпреки това защитата, съхраняването и насърчаването на приоритетите на природната среда изглеждат като важно предизвикателство. Освен това системата на законодателството в областта на околната среда показва подобрения в качеството на околната среда. Горната хипотеза ще бъде проверена чрез анализ на състоянието на качеството на основните сектори на околната среда в сравнение с други държави-членки на Европейския съюз, включително по отношение на прилагането на правните инструменти и институциите в областта на опазването на околната среда. Тя ще бъде извършена въз основа на докладите за състоянието на околната среда, доклада на ОИСР и доклада на Европейската комисия относно прегледа на прилагането на политиката в областта на околната среда

Х 3: Трето, ефективността на законодателството в областта на околната среда е свързана с правилния процес на транспониране на правото на ЕС в националния правен ред. Това зависи също така от предприемането на координирани действия на всички нива на публичната администрация. Това включва преди всичко обмислено, а не случайно разпределение на задачите и компетенциите в рамките на администрацията по околна среда, което от своя страна се отразява в ефективното прилагане и реализация на административните и социалните инструменти в областта на опазването на околната среда . Процесите на интеграция предполагат активни действия на публичните органи в законодателната, организационната и институционалната сфера в областта на опазването на околната среда. Горната хипотеза ще бъде проверена чрез анализ на избрани решения на Съда на Европейския съюз, решения на Конституционния съд и решения на административните съдилища.

5. Методология на проведените изследвания

В тази дисертация са използвани следните изследователски методи. На първо място е приложен традиционният формално-догматичен метод, използван в правните науки. Той позволи да се направи задълбочен анализ на нормативните актове, които съставляват правния модел на опазване на околната среда, включително разпоредбите на Конституцията на Република Полша, законовите актове с нормативен ранг, които имат общ и подробен статут, и като се вземат предвид много разпоредби на правото на ЕС в областта на околната среда. Прилагането на горепосочения метод позволи също така да се направи преглед на концепциите и позициите, представени от представителите на доктрината на екологичното право, във връзка с предпоставките и характеристиките на системата на екологичното право и във връзка с дискусията, предприета на научна база, относно предоставянето на екологичното право на статут на нов правен отрасъл или само на нова правна област.

Второ, за анализ на прилагането на правото на ЕС в областта на околната среда в националния правен ред беше използван сравнителноправен метод. Този анализ даде възможност да се докажат съществуващи нарушения при транспонирането и прилагането на законодателството на ЕС в областта на околната среда. Горепосоченият метод е използван и за оценка на прилагането на стандартите, приоритетите и принципите на ЕС, заложи в законодателството на ЕС в областта на околната среда, спрямо други държави-членки на ЕС.

На трето място, беше използван статистическият метод за анализ на състоянието на качеството на основните сектори на околната среда в Полша въз основа на наличните доклади на Главния инспектор по опазване на околната среда, Главния статистически институт за състоянието на околната среда, както и въз основа на докладите и прегледите на Европейската комисия за изпълнението на политиката в областта на околната среда.

II. КРАТКО ОПИСАНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ВСЯКА ГЛАВА

Трудът се състои от четири глави.

В първа глава, озаглавена "Система от правни разпоредби за опазване на околната среда в Полша." **Встъпителни бележки:** анализът има за цел да посочи формирането на възгледите и концепциите на представителите на доктрината на екологичното право във връзка с общите предпоставки и структурата на системата на екологичното право в Полша. В тази част се обясняват и ключови термини като околна среда и опазване на околната среда и се посочват съществуващите рискове за околната среда. По-нататък се обсъжда правния модел за опазване на околната среда, като се обръща специално внимание на правните разпоредби за опазване на околната среда, съдържащи се в Конституцията на Република Полша. Анализът на юридическите източници в областта на околната среда засяга също така международните договори и много нормативни актове от законов характер. Законът за опазване на околната среда е от особена важност и ранг за цялата правна система за опазване на околната среда. Разгледани са и общите принципи, на които се основава правният модел на опазване на околната среда в Полша, в контекста на дефинирането им в доктрината и въз основа на нормативни актове.

Във втора глава, озаглавена "Административни органи за опазване на околната среда", се обръща внимание на въпросите от порядъчен характер, свързани с изпълнението на задачите от публичните административни органи в областта на опазването на околната среда, като се посочват категориите задачи от организационен характер, от пряк изпълнителен характер, от задължителен и регулаторен характер и от надзорен и контролен характер. В тази част е разгледана системната позиция на централните, местните и регионалните административни органи за опазване на околната среда. Важен проблем, повдигнат в по-нататъшните разсъждения, е анализът на задачите и компетенциите на органите на публичната администрация в областта на опазването на околната среда, като се обръща внимание на промените, въведени в

правните разпоредби в областта на разпределението на задачите и компетенциите и в областта на назначаването на нови органи в екологичната администрация.

Третата глава, озаглавена "Инструменти на правната система за опазване на околната среда", се състои от три части. Първата анализира инструменти от правно-административен характер, използвани във връзка с извършването на дейности, които могат да имат отрицателно въздействие върху състоянието и ресурсите на околната среда. Те се отнасят за: решенията за условията на околната среда, системата за оценка на въздействието върху околната среда, разрешителните за емисии, комплексните разрешителни, разрешителните за третиране на отпадъци и разрешителните и одобренията за водите. Анализът на тези инструменти позволи да се идентифицират съществуващите такива при използването на екологичните ресурси. Във втората част се разглеждат социалните инструменти в опазването на околната среда, като се вземат предвид принципите и формите на социално участие в опазването на околната среда, определени от закона. Те се отнасят до посочване на правата, които гражданите и екологичните организации имат в областта на опазването на околната среда, по отношение на правото на информация за околната среда и участието им в процедури, свързани с околната среда. В последната трета част на главата се разглеждат икономическите инструменти за опазване на околната среда, като се посочват, наред с другото, правната конструкция на таксите за стопанско използване на природата, увеличените такси, таксите за търговия с права за емисии на замърсители и административните глоби, освобождаването от данъци и данъчните облекчения, застраховането на стопанските субекти и системата за управление на околната среда (EMAS). Анализът на икономическите инструменти позволи да се докаже, че прилагането на превантивни функции (такси за стопанско използване на околната среда) и репресивни функции (административни глоби и увеличени такси) основно стимулира желаното поведение спрямо околната среда от страна на субектите, които въздействат върху нейните ресурси.

В четвъртата глава на дисертацията, озаглавена "Състояние на прилагането на правото на ЕС в областта на околната среда в Полша", са посочени принципите за транспониране на правото на Европейския съюз, като е анализирано правното основание на задължението за прилагане на правото на ЕС и основните механизми, които позволяват на Европейската комисия да наблюдава процеса на транспониране на правото от страна на Полша (напр. базата данни с нотификации за национални мерки за

прилагане, базата данни за нарушения на Европейската комисия или програмата EU-Pilot). Разсъжденията, направени в тази част, включват и анализ на избрани решения на Съда на Европейския съюз в контекста на нарушения на правото на ЕС в областта на околната среда и последващо неизпълнение на задълженията на дадена държава-членка. Анализирани са и избрани решения на Конституционния съд и административните съдилища. Този анализ позволи да се идентифицират ключови проблеми, свързани с правилното прилагане на разпоредбите на законодателството в областта на околната среда от страна на органите на публичната администрация. В последната част на главата се разглежда оценката на качеството на състоянието на околната среда в Полша след присъединяването към Европейския съюз, като се обръща внимание на закъсненията, липсата на приети правни решения и забележимия напредък в прилагането на правото на ЕС в областта на околната среда въз основа на основните приоритети на политиката на ЕС в областта на околната среда. Оценката на качеството на ключовите сектори на околната среда в Полша е направена на фона на процеса на прилагане на политиката на ЕС в областта на околната среда от други държави-членки на Европейския съюз. Горепосоченият анализ на свой ред позволи да се посочат така наречените примери за добри и ефективни практики, предприети и прилагани от други държави-членки на ЕС.

III. ОСНОВНИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ В ДИСЕРТАЦИЯТА

При формулирането на изводите, произтичащи от оценката на правната система на нормативната уредба за опазване на околната среда в Полша след присъединяването към Европейския съюз, трябва да се отбележи, че изследователските хипотези, посочени в увода на дисертацията, бяха позитивно валидирани. Настоящият модел на управление на опазването на околната среда в Полша, както на ниво централни, така и на ниво местни административни органи, поражда много съмнения. Трябва да се отбележи, че ефективността на законовите разпоредби в областта на опазването на околната среда зависи до голяма степен от определянето на юридическата позиция на органа или ведомството по отношение на създаването на условия, свързани с опазването на околната среда. В продължение на много години Министерството на околната среда беше такова министерство и му бяха възложени множество управленски и контролни функции. Необходимостта от организационна реформа в Министерството на околната среда възникна в Полша в началото на 90-те години на миналия век. И тя се провали поради смяната на правителството, което допринесе за изоставянето на споразуменията и концепциите, разработени на Кръглата маса през 1989 г. По примера

на решенията, възприети в някои европейски страни, трябва да се стремим да възложим техническите задачи на агенции, създадени за тази цел, които да отговарят за управлението на екологичните ресурси, които са в компетенциите на министъра на околната среда. Изглежда, че приемането на подобна концепция би могло да освободи министъра на околната среда от много задачи от техническо естество, включително тези, свързани с наблюдението на системата за управление на околната среда. Въпреки това, структурните промени, които бяха направени наскоро със създаването на ново Министерство на климата, оглавявано от министър на климата, и първоначалното премахване на Министерството на околната среда, последвано от възстановяването на Министерството на околната среда и окончателното разпределение на задачите между министъра на климата и министъра на околната среда, както е посочено в Закона за ведомствата на държавната администрация в раздела: "Околна среда" повдига сериозни въпроси. Те се отнасят, както е посочено в документа, до разсейването на компетенциите в областта на околната среда между два отделни органа.

Когато се анализират несъвършенствата на модела на управление на околната среда в системата на разпределение на компетенциите между органите на публичната администрация, те трябва да се разглеждат в контекста на постигането на заложените цели. Трябва да се създадат структури на апарата на публичната администрация, които да изпълняват конкретни задачи, насочени към администрацията. Следователно формата на тези структури трябва да служи за оптимизиране на изпълнението на възложените задачи и постигане на поставените цели¹¹.

За съжаление, практиката потвърждава, като се имат предвид многобройните промени в структурата на компетентност на органите на публичната администрация за опазване на околната среда, че извършените промени не служат за постигане на заложените цели, тъй като често са извършени инцидентно и при прекомерно прилагане на принципа на децентрализация на задачите в областта на опазването на околната среда. Трябва да се отбележи, че промените в разпределението на компетенциите, въведени през 2005 г., прехвърлиха значителна част от компетенциите, които преди това принадлежаха на областните управители и бяха регламентирани от Закона за водите, Закона за отпадъците и Закона за опазване на околната среда, на Областните съвети и

11 М. Горски, В търсене на модел за администриране на въпроси, свързани с опазването на околната среда в Полша [в:] Между традицията и бъдещето в науката за административното право. Юбилеен сборник, посветен на професор Ян Боц, под редакцията на Йл Супернат, Издателство на Вроцлавския университет, Вроцлав 2009, стр. 176.

Председателите на Областните съвети. Горепосочените промени съответстват на прекомерното използване на принципа на децентрализация, който предвижда прехвърляне на все повече задачи по опазване на околната среда на органите на местното самоуправление. Трябва да се отбележи, че изпълнението на задачите в областта на околната среда винаги е свързано с големи финансови разходи, поради което възниква въпросът дали е оправдана прекомерната децентрализация при прехвърлянето им на ниво местно самоуправление. По този въпрос трябва да се съгласим с мнението на Б. Ракочи, който посочва, че липсата на конституционни разпоредби, уреждащи въпросите на разпределението на задачите между държавните органи и органите на местното самоуправление, води до необмислено, случайно разпределение на задачите, което често не отчита финансовите възможности на дадено ниво (единица)¹².

Друга проява на ирационалност на законодателя е разпределението на компетентността между органите за опазване на околната среда по отношение на издаването на екологичните разрешителни. Трябва да се припомни, че тези решения въз основа на разпоредбите на Закона за предоставяне на информация за околната среда и нейното опазване, участието на обществеността в опазването на околната среда и оценките на въздействието върху околната среда се издават от: кметовете, генералния директор на Дирекция за опазване на околната среда, Регионалния директор на Дирекция за опазване на околната среда, околийския управител и директора на Регионалната дирекция на държавните гори. Органът с най-широк обхват на компетентност са кметовете на общините, тъй като те са компетентни за останалите мероприятия, които не са предвидени за останалите органи, включително за мероприятия, реализирани от общината. На практика това означава, че в ситуация, в която община предприема инвестиционен проект в своята юрисдикция, изпълнителният орган ще се обърне към себе си за решение относно екологичните условия. Посочените примери несъмнено водят до подкопаване на ефективността на законодателството в областта на околната среда.

Друг извод се отнася за промените в правния модел на опазване на околната среда в Полша, насочени към създаване на правен ред, съответстващ и спазващ един от

12Б. Ракочи, Ролята на местното самоуправление в опазването на околната среда, [в:] Ролята на местното самоуправление в правната система за опазване на околната среда, ред. Й. Буцинска, Д. Струс, Р. Стец, Издателство Аспра - JR, Варшава 2008 г. S 333

основните принципи на политиката на Европейския съюз в областта на околната среда, а именно принципа на устойчиво развитие и принципа за постигане на високо ниво и качество на околната среда. Концепцията за устойчиво развитие, която намира своето правно основание в разпоредбите на Конституцията на Република Полша и множество закони за опазване на околната среда, предвижда разглеждането на екологичните разпоредби наравно с икономическите и социалните, не се прилага изцяло. Развитото и богато защитно законодателство, което осигурява социално участие в опазването на околната среда, може да се оцени положително. В контекста на икономическата обосновка обаче е необходимо да се обърне по-голямо внимание на приемането на решения, които осигуряват конкретни ползи за участниците в схемата за управление на качеството на околната среда (EMAS). Несъвършенство на системата на екологичното право е ясната тенденция към разсейване на правните разпоредби в областта на опазването на околната среда чрез приемането на нови, все по-подробни правни разпоредби. Първоначалната концепция за системно регулиране на въпросите, обхванати от разпоредбите на Закона за опазване на околната среда, до известна степен е нарушена, като например от този закон бяха извадени правните разпоредби относно информацията за състоянието и опазването на околната среда и те бяха вмъкнати в новия Закон за предоставяне на информация за околната среда, участието на обществеността в опазването на околната среда и оценките на въздействието върху околната среда. В този контекст възникват трудности при определянето на взаимната релация между нормативните актове от законов ранг. Друг пример е регламентирането на юридическата отговорност в областта на опазването на околната среда в разпоредбите на общия закон - Закона за опазване на околната среда, а след това повторното включване на тази отговорност в разпоредбите на Закона за предотвратяване на екологичните вреди и тяхното отстраняване от 13 април 2007 г., който има статут на специален закон.

Съгласуваността на системата на екологичното право с правото на ЕС в областта на околната среда е възможна, след като се осигури правилното му транспониране. Анализът на прилагането на правото на ЕС в областта на околната среда, направен в документа, показва множество недостатъци. Те се отнасят до неспазването на сроковете за транспониране на законодателството на ЕС в областта на околната среда в националното законодателство, особено на етапа на изготвяне на съответните закони. Повдигат се доста възражения поради недостатъците в задължението за информиране на Европейската комисия за транспонирането на разпоредбите на директивите, което от

своя страна прави невъзможно Европейската комисия да направи преглед на действието на разпоредбите на директивите. Сериозен проблем, който възниква в процеса на транспониране, е погрешният превод на някои фрази и термини, използвани от законодателите на ЕС в правните разпоредби, съдържащи се в директивите, които след това се въвеждат в текстовете на законите в националното законодателство. Някои недостатъци съществуват и в контекста на задължението за пълна хармонизация, което се отнася, наред с другото, до опазването на околната среда. Това е свързано с въвеждането на високи стандарти за качество на околната среда, които, както се посочва в документа, не са постигнати в достатъчна степен в Полша. Нарушенията, извършени във връзка с прилагането на правото на ЕС в областта на околната среда в националния правен ред, представляват сериозно неизпълнение на задълженията на държава-членка и дават основание за образуване на производство по членове 258-260 от Договора за функционирането на Европейския съюз. Те са отразени в избрани решения на Съда на ЕС, които задълбочено са анализирани. Необходимо е да се подчертае, че те се прилагат и в преюдициалното производство пред националния съд. Както е отбелязано в дисертацията, нарастващият брой на процедурите срещу Полша за нарушение на екологичното законодателство сериозно нарушава необходимата съгласуваност на националната правна система в областта на околната среда с правото на ЕС в областта на околната среда.

Анализът на избрани съдебни решения на Конституционния съд и административните съдилища показва възникващите противоречия между разпоредбите на екологичното право и основните принципи, изразени в правните разпоредби, съдържащи се в Конституцията на Република Полша, както и проблеми, свързани с прилагането на разпоредбите на екологичното право от органите на публичната администрация. В този случай става въпрос за издаване на административни решения както на първа, така и на втора инстанция, чието основание много често се основава на неправилна правна норма или норми. Трябва да се подчертае, че познаването и разбирането на съдържанието на правото в областта на околната среда много често е свързано с наличието на съществени познания в областта на техническите, природните и биологичните науки.

Оценката на състоянието на основните сектори на околната среда, представена в настоящата дисертация, показва, от една страна, постепенно подобряване на качеството на околната среда. Това се отнася по-специално за напредъка, постигнат в резултат на прилагането на правните разпоредби, съдържащи се в Рамковата директива за водите,

по отношение на намаляването на замърсяването на водите с нитрати. Това се дължи на влизането в сила на новия Закон за водите през юли 2017 г. Този законов акт разшири обхвата на Програмата за действие относно нитратите в цялата страна, а не само за малка част от територията. Усилията за инвестиране в изграждането на необходимата инфраструктура, включително за изпълнението на проекти, съфинансирани със средства на ЕС, също трябва да бъдат оценени положително. По отношение на управлението на отпадъците се наблюдава голям напредък в контекста на планирането на инфраструктурата за разделно събиране на битови отпадъци, което допринася за подобряване на качеството на рециклираните материали. Значителни подобрения бяха направени и в областта на опазването на природата по отношение на разработването на планове за управление на обекти от Натура 2000. Спазването на крайните срокове за постигане на целите на Директивата за пречистването на битовите отпадъчни води и Директивата за отпадъците продължава да бъде голямо предизвикателство. Трябва да се подчертае, че през 2015 г. изтече крайният срок Полша да започне да изпълнява директивата за пречистване на битовите отпадъчни води. Все още има нужда от инвестиции в изграждането на мрежи за събиране и пречистване на отпадъчни води в повече от 1000 агломерации в Полша. През 2018 г. Европейската комисия, в рамките на т.нар. процедура за ранно предупреждение, установи възможността Полша да не успее да изпълни целта си за рециклиране на битови отпадъци на ниво от 50% до 2020 г.

В същото време извършеният анализ показва липса на напредък по отношение на подобряването на качеството на въздуха. Пределните стойности за прахови частици или азотни окиси все още се превишават, което е свързано с липсата на инсталации, използващи съвременни технически и технологични постижения в процеса на изгаряне на въглища. Въпреки предприетите мерки, все още не е постигнат значителен напредък в подобряването на качеството на въздуха в Полша. Трябва да се създадат решения за създаване на система за централно отопление, като се обособят зони с ниски емисии и по този начин се внедри чиста енергия от възобновяеми източници. Анализът на състоянието на качеството на ключови сектори на околната среда е извършен на фона на други държави-членки на Европейския съюз, като по този начин стана възможно да се посочат съществуващи недостатъци или дори пропуски по отношение на постигането на целите, произтичащи от директивите на ЕС за опазване на околната среда. Изглежда, че процесът на създаване на правни решения за превръщането на ЕС в ресурсно ефективна, зелена, конкурентоспособна и нисковъглеродна икономика със затворен цикъл трябва допълнително да вземе предвид ефективните и доказани

практики, разработени от други държави-членки на ЕС, за постигане на гореспоменатите цели.

IV. ПРИНОС НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА НАУЧНОТО ЗНАНИЕ

Трябва да се приеме, че теоретичните разсъждения и авторските предложения, включени в дисертацията, ще окажат влияние върху теорията на правото за опазване на околната среда. Това влияние може да бъде представено синтетично в няколко точки:

1. Анализът на литературата и проучването на изследователската област показват, че липсват цялостни изследвания за оценка на ефективността на системата на екологичното право в Полша след присъединяването към Европейския съюз. Липсата на монографични изследвания по разглежданите в дисертационния труд въпроси дава основание да се твърди, че дисертационният труд съдържа значими за науката иновативни елементи.
2. Дисертацията ще повлияе на развитието на теорията в областта на правните науки в резултат на точното определяне на несъвършенствата на правната система за опазване на околната среда. В дисертацията са описани факторите, които според авторката намаляват ефективността на законодателството в областта на околната среда.
3. От голям познавателен интерес е анализът на редица доклади, доклади за състоянието и качеството на основните сектори на околната среда, допълнен с преглед на съдебната практика. Той със сигурност ще предостави цялостно знание, което ще позволи да се формулират постулати, адресирани до националния законодател в областта на екологичното законодателство, основано на принципа на рационалността.
4. Осъществяването на поставените цели и проверката на хипотезите ще окажат влияние върху развитието на теорията и научните изследвания в областта на правния модел на опазването на околната среда поради факта, че процесът на европеизация на екологичното право все още продължава.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, ПРЯКО СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Публикации, свързани с темата на дисертацията

1. *Екологична политика на Полша след присъединяването към Европейския съюз*, издадена от Издателство Аспра J-R, Варшава 2016 г., стр. 306, ISBN 978-83-7545-686-8.
2. *Политиката на Полша в областта на околната среда след присъединяването към Европейския съюз*, 2013 Издателство АСПРА - JR, Warszawa 2013 ISBN 978-83-7545-463-5.
3. Дорота Струс, 2012 г, *Екологични разпоредби в Полша*, Издателство на Университета за природни и хуманитарни науки в Седлце, Седлце 2013 ISBN 978-83-7051-701-4.
4. Дорота Струс, 2003 г, *Правни и системни основи на опазването на околната среда в Полша*, Научни списания: "Мениджър" на Факултета по мениджмънт на Подляската академия в Седлце, Тримесечник 2003, 7-8 (3-40, стр. 103-119., ISSN 1644-308X.
5. Дорота Струс, *Механизми и институционални аспекти на европейското право в областта на околната среда*, Годишник на Висшето училище за бизнес и администрация в Луково, № 5/2009, стр. 449-463. ISSN 1734-9109
6. Дорота Струс, Дорота Струс *Задачи, изпълнявани от звената на местното самоуправление в областта на опазването на околната среда*, Публична администрация, Национални и международни изследвания Публична администрация, бр. 1 (19) 2012, стр. 95-113, ISSN 1730-5306
7. *Задачи на общината в областта на опазването на околната среда*, Годишник на Висшето училище за бизнес и администрация в Луково № 3/2007, стр. 245-260, ISSN 1734-9109.
8. *Механизми и институционални аспекти на европейското право в областта на околната среда*[в:] Годишник на Висшето училище за бизнес и администрация в Луково NR5/2009, стр. 449-464.
9. Дорота Струс,
10. Дорота Струс, *Институционални аспекти на финансирането на опазването на околната среда в Полша* [в:] АСТА

UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA No 337 Дните на правото-2008-Days of Law, 2. Годишник на международната конференция на Правния факултет на Масариков университет, Масариков университет, Бърно 2008 ISBN 978-80-210-4733-4, стр. 339-347.

11. Дорота Струс, Дорота Струс, *Задачи на местното самоуправление в областта на опазването на околната среда* [в:] Безопасност, Интеграция, Регионализация, Юбилейна книга, проф. Юлиан Скжипа, Издателство на Подляска академия, Седлце 2006, стр. 129-145, ISBN 83-7051-607-6
12. Дорота Струс, *Правни актове, регулиращи опазването на околната среда [в:] Изследване на системата и администрацията*, Юбилейна книга проф. Михал Теофил Сташевски, Издателство Подляска академия, Седлце 2007, стр. 159-170, ISBN 987-83-7051-419-8.
13. Дорота Струс, *Нормативната уредба в областта на околната среда като пречка за иновационните процеси*[в:] Иновации и конкурентоспособност на икономиката, под редакцията на М. Цисек, Издателство Подляска академия, Седлце 2007 г., стр. 86-99., ISSN 0860-2719
14. Дорота Струс, *Фондове за опазване на околната среда и управление на водите като институция за финансиране на проекти в областта на опазването на околната среда* [в:] Ролята на местната власт в правната система за опазване на околната среда научен редактор Й. Буцинска, Д. Струс, Р. Стец, Издателство Аспра-JR, Варшава 2008 г., стр. 185-201, ISBN 978-83-7545-046-0.
15. Дорота Струс, *Задачи и правомощия на администрацията на местното самоуправление в областта на опазването на околната среда след реформата на държавния строй* [в:] Задачи на органите на държавната и местната администрация в областта на опазване на природата, управлението на горите, лова и околната среда, Издателство Аспра-JR, Варшава 2009, стр. 171-183, ISBN 978-83-7545-145-0.
16. Дорота Струс,

17. Дорота Струс, Дорота Струс, *Достъп до обществена информация на примера за достъп до информация за околната среда* [в:] Обзор на изследователски дисциплини, свързани с науката за правото и административното производство, под редакцията С. Вжосек, М. Домагала, Й. Издебски, Т. Станиславски, Издателство KUL , Люблин, 2010, стр. 109-121., ISBN 978-83-7702-103-3.
18. Дорота Струс, *Избрани задачи и компетенции на генералния директор по опазване на околната среда и регионалните директори за опазване на околната среда в опазването на природата* [в:] Човекът и околната среда - социални и правни условия, под редакцията на М. Горски, М. Неджюлка, Р. Стец , Д. Струс , Издателство Волтерс Клювер 2010. стр. 372-386., ISBN 978-83-264-0660-7, ISSN 1897-4392.
19. Дорота Струс, *Функционирането на зоните от Натура 2000 на базата на полското право и правото на Европейския съюз* [в:] Европеизация на правото за опазване на околната среда, редактирано от М. Рудницки, А. Халадий, К. Соберай, Издателство KUL, Люблин 2011 г., стр. 303-323, ISBN 978-83-7702-320-4.
20. Дорота Струс, *Еволюция на правните разпоредби в областта на оценките на въздействието върху околната среда* [в:] Оценка на правния модел на организацията за опазване на околната среда в Полша и Словакия, Издателство на Жешовския университет, Жешов 2012, стр. 424-436., ISBN 978-8 -61441-99 -1.
21. Дорота Струс, **РАЗВИТИЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО В ОБЛАСТТА НА ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ОКОЛНАТА СРЕДА** [в:] Оценка на правния модел за опазване на околната среда в Полша и Словакия Рецензенти: проф. Мария Буйнакова, CSc. JUDr. д-р Анна Романова, издател: EQUILIBRIA, s.r.o., ISBN 978-80-8143-131-9, стр. 383-394.
22. Дорота Струс, *Компетентност на органите на териториалното самоуправление при създаването и функционирането на някои форми на защита на природата* [в:] Публичната администрация и опазването на природата. Икономически, социални и правни

- въпроси, научна редакция: М. Горски, М. Неджюлка, Р. Стец, Д. Струс, Издателство рекламно-издателска агенция Аркадиуш Гжегорчик, Варшава 2012, стр. 165-175, ISBN 83-86902-18-3.
23. Дорота Струс, *Правно-организационни детерминанти на оценката на въздействието върху зоните Натура 2000 на фона на разпоредбите на Директивата за местообитанията* [в:] Проблеми на внедряването на системата Натура 2000 в Полша, редактирано от А. Казимерска-Патрична, Моника А. Крол, Издателство Полско сдружение на санитарните инженери и техници, клон Велкополска, Шчечин-Лодз-Поознан 2013, стр. 423-433., ISBN 978-83-89696-66-5.
24. Дорота Струс, *Институция за обществено участие в процедури за опазване на околната среда* [в:] Социалното измерение на регионализацията, научен редактор Ришард Дроба, издателство Яцек Зелински, Издателство на Университета за природни и хуманитарни науки в Седлце, Седлце 2013 г., стр. 333-341., ISBN978-83-7051 -716-8.
25. Дорота Струс, Анна Дук-Майевска, *Дейността на неправителствените организации в опазването на околната среда като проява на гражданското общество* [в:] Интернационализация на публичната администрация, научна редакция от Збигнев Чарник, Йежи Послушни, Лудвик Жуковски, Издателство Волтерс Клювер, Варшава 2015, стр. 166-176., ISBN 978-83-264-8088-1, ISSN 1897-4392.
26. Волтерс-Клювер, Варшава, 2015 г., стр. 443-451, ISBN 978-83-264-8088-1, ISSN 1897-4392.
27. Дорота Струс, Анна Дук-Майевска, *Социално участие в опазването на природата* [в:] Правни аспекти на управлението на екологичните ресурси, под редакцията Б. Ракочи, М. Шалевска, К. Карпус, Дом на организатора, Торун 2015 г., стр. 357- 367. , ISBN 978-83-72-85-767-5.
28. Дорота Струс, *Сътрудничество на местните власти с неправителствените организации в процеса на създаване на публична политика в опазването на околната среда* [в:]

Партньорства в публичната сфера, под редакцията А. Коломичев, Б. Котарба, Научно издателство Сколар, Варшава 2014, стр. 179-191., ISBN 978-83-7383-741-6.

29. Дорота Струс, *Някои аспекти на организационната структура на околната среда в Полша* (Избрани организационни аспекти на опазването на околната среда в Полша), Правна политика за развитие на обществото, под редакцията Р. Йозауска, Л. Петерсоне, Й. Зейманис, Wgo: Ригас, Университет Страдина, Рига-RSU, 2014 г., стр. 22-27., ISBN 978-9984-793-55-9.
30. Дорота Струс, *Регионалното самоуправление и неговата роля в създаването на политика за регионално развитие* [в:] Юбилеен сборник по случай десетата годишнина на Института по администрация, местно самоуправление и право, Издателство Аспра, Варшава 2014 г., стр. 387-395, ISBN 978-83-7545-567-0.
31. Дорота Струс, *Местни и регионални програми за опазване на околната среда като инструмент за прилагане на политиката по околна среда* [в:] Проблеми на укрепването на сигурността: политически, социални, правни аспекти , Актуални проблеми за укрепване на сигурността: Политически, социални и правни аспекти, под редакцията на: Ирина Миказане (латвийски език), Янис Зейманис (английски език), Индра Орлея (руски език), Макец: Илзе Стиккане Университет Страдина Рига 2015 месец април, Рига-RSU 2015, стр. 47-53., ISBN 978-9984-793-72-6.
32. Дорота Струс, *Местните програми за опазване на околната среда като пример за инструменти за прилагане на политиката в областта на околната среда* [в:] Местното самоуправление в избрани страни от Централна и Източна Европа Опит, реформи и фактори за развитие, Издателство на Университета Мария Кюри-Склодовска, Люблин 2016
33. Дорота Струс, *Концепцията за устойчиво развитие в екологичната политика на държавата, Избрани аспекти* [в:] Екологично право и политика в доктрината и практиката, редактори: Анна Барчак, Адрианна Огоновска, Издателство на Университета в Щечин, Трудове и изследвания, том (МХVII) 943, 2016

34. Дорота Струс, Оценка на следприсъединителната ефективност на полската политика за опазване на околната среда [:] Научни трудове на Университета по природни и хуманитарни науки в Седлце № 115, серия: Администрация и управление(42) 2017
35. Дорота Струс, Изменението на климата и последиците от него за енергийната политика в Европейския съюз и Полша. Избрани проблеми [в:] Системи за безопасност в теорията и практиката , Издателство ВАР 2019
36. Дорота Струс, Административни инструменти на полската политика в областта на околната среда. Избрани аспекти,, списание Анали на Университет Мария Кюри-Склодовска, секция Балкани и Карпати 2018, том 3, ISSN 2450-6354
37. Дорота Струс, Избрани аспекти на институцията на социалното участие в опазването на околната среда, глава в монография, Издателство UMCS (статия, предоставена за печат, планирана дата на публикуване декември 2020 г.)
38. Дорота Струс, Задачи на общините в областта на управлението на битовите отпадъци, глава в монография, [в:] Проблеми на стопанската дейност на териториалното самоуправление. Избрани въпроси, Издателство на Университета по природни и хуманитарни науки в Седлце, Седлце 2020